

*Базова В. І.,
доцент кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики
Національного авіаційного університету*

РЕЗЕРВАЦІЯ І РЕЗЕРВАЦІЙНІ ІНДІАНЦІ ЯК ВИЯВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ТВОРЧОСТІ ШЕРМАНА АЛЕКСІ

Анотація. Національна ідентифікація спирається на історичний досвід, звичаї і традиції, на базі яких і створюється національна картина світу, що, у свою чергу, виступає механізмом консолідації тієї чи іншої суспільності, маркером, що відділяє один етнос від іншого. Сприйняття резервації і світосприйняття її жителів є справжнім маркером сучасних американських індіанців. Творчість Шермана Алексі тісно пов'язана із соціальними практиками резервації, в рамках яких проявляється колективна та індивідуальна сутність сучасних корінних жителів Північноамериканського континенту.

Ключові слова: національна ідентичність, американські індіанці, резервація, етнічна самосвідомість, корінні жителі Північної Америки.

Постановка проблеми. Відповідно до новітніх синергетичних досліджень, що адаптують антропологічні та соціальні теорії до теорії літератури, літературний твір інтерпретується як трьохчасткова система: автор-текст-читач. Особистісний досвід письменника та культура, що йому притаманна, в значній мірі впливає на створюваний ним твір. Культура лежить в основі найважливішої складової частини етнічної ідентичності – національної картини світу, поза якою жодний окремих індивід чи група людей не спроможні бачити, розуміти або інтерпретувати історичне минуле й навколишню реальність і в такий спосіб програмувати своє майбутнє. Національна ідентифікація спирається на історичний досвід, звичаї і традиції, на базі яких і створюється національна картина світу, що, у свою чергу, виступає механізмом консолідації тієї чи іншої суспільності, маркером, що відділяє один етнос від іншого. Сучасні дослідники відзначають, що національно-культурна ідентичність є вкрай необхідною для збереження традиційних цінностей, водночас вона є конче потрібною для налагодження ефективних взаємовідносин між представниками різних культур, від неї залежить визнання та адекватне сприйняття культурного різноманіття світу. Хоча на даному етапі існує достатня кількість робіт, в яких розроблена спроба дати теоретичне обґрунтування поняттю «національно-культурна ідентичність», дане поняття досі не знайшло свого тлумачення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичною основою дослідження національної ідентичності в літературному тексті послужили роботи вітчизняних і зарубіжних вчених: В. Абушенко [1], В. Балушка [2], Н. Висоцької [5], Т. Гаврилівна [6], М. Заколоворотньої [7], С. Рибаківа [8], О. Шостак [9–11]. За визначенням М. Заколоворотньої, національну ідентичність народу можна виявити через національну картину світу членів кожної територіальної групи; надається можливість відчутти себе частиною соціальної цілісності, знайти підтримку в етнічній традиційності. У зв'язку з тим, що повсякденна реальність

має мінливий характер, і національна картина світу не може залишатися постійною, вона неоднакова в різні періоди існування націй, що дає підстави говорити про адаптивні якості національної культури. Постійними залишаються лише першобрази, архетипи культури, на яких фактично і вибудована конкретна культура. Етнічна ідентичність тісно пов'язана із соціальними практиками, в рамках яких проявляється її колективна та індивідуальна сутність, зберігаючи при цьому свої початкові архетипні характеристики [7]. У свою чергу, В. Балушок запевняє, що етнічна самосвідомість допускає значну варіативність у її формуванні й виявленні. Прихильники концепції етнічності схильні абсолютизувати етнічну самоідентифікацію за рахунок інших етнічних ознак, при цьому відзначаються труднощі в її виявленні та фіксації, а також стихійність проявів цієї самосвідомості, причини чого важко обумовити й пояснити. Етнічну суть людина фактично змінити не може, навіть якщо свідомо поставить перед собою таку мету. Незважаючи на всі прагнення особистості, спрямовані на зміну етнічної самоідентифікації, навколишні продовжують вважати її належною до тієї спільноти, від якої вона всіляко відхрещується і свою належність до якої вона заперечує, але з якої вона вийшла. «Випадки спроб зміни етнічної самоідентифікації, що демонструють її марність, чітко свідчать про те, що свідомо обрана самоідентифікація насправді не відбиває дійсної етнічної суті людини, яка, виходить, є такою, що не змінюється [2, с. 154]. О. Шостак формулює тезу, що «криза ідентичності пов'язується з агресивним наступом масової культури, інформаційної економіки та політики глобалізації. Загроза національній ідентичності відчувається як соціально-психологічний фактор динаміки свідомості, культурної, соціальної і політичної поведінки людей, що належать різним культурним ареалам» [9, с. 137]. На думку С. Рибаківа, базою для формування нижнього рівня етнічної самосвідомості, що виступає основою її верхнього, свідомо сформованого етнічною інтелігенцією рівня, в рамках якого можливий вибір (а відтак і етнічне самоусвідомлення), служить етнічне підсвідоме, яке включає етнічні почуття та ціннісні орієнтації і виражається у стереотипах. Зокрема, і в автостереотипах [8, с. 20].

Метою статті є спроба аналізу творчості Шермана Алексі як певної структури в контексті теорії національної ідентичності. Матеріалом слугуватимуть тексти романів «Резерваційний блюз» (1995) і «Самотній рейнджер і Тонто у кулачному бою на небеса» (1993).

Виклад основного матеріалу. Творчість Шермана Алексі, класика сучасної індіанської літератури, налічує чотири романи, п'ять збірок оповідань і тринадцять віршованих збірок. Твори часто несуть у собі гірку іронію, сатиру і сарказм, що атакує завойовників Америки. Його творчість глибоко

вкорінена в рідну землю, сплюндровану і поневолену білими колонізаторами. Крім того, цього письменника можна назвати співцем резервації, вимушеного дому багатьох теперішніх індіанців. В інтерв'ю з Ненсі Петерсон письменник зазначає, що «більшість нашої індіанської літератури написана людьми, що не мають нічого спільного із життям індіанців, про яких вони пишуть. Багато людей претендують на те, аби бути «традиціоналістом», усі ці науковці, що проживають в університетських містечках і рідко бувають на територіях резервацій, пишуть усі ці «традиційні» книжки. Момадей – зовсім не традиціоналіст. Нічого поганого в цьому немає, бо я ним не є також. Але є вірність у прагненні задовольнити потребам ідеї, що несе свою образність. І я думаю, що це небезпечно і недостойно» [19, с. 43]. Саме тому у власній творчості Алексі прагне описати власний досвід, а не створювати штучну «традиційність», у його творах не можна знайти й романів або оповідань, що викладають історичні події, як це часом притаманно іншим письменникам корінного походження.

Проте, з іншого боку, творчість Алексі виглядає наче провокація по відношенню до колег по перу. Йому часто закидають, що він спотворює дійсність і виставляє індіанців у глумливому ракурсі. «Шерман Алексі піднімає питання позиціонування корінних мешканців сучасного американського суспільства в умовах мейнстрімної політики та культури, торкається проблем існування і виживання молоді, збереження ідентичності та культури корінних народів, які живуть у резерваціях Північної Америки. Алексі широко використовує гумор, кітч та стьоб у своїй творчості» [3, с. 101]. Дослідниця Е. Кук-Лінн пише про те, що Алексі більше всього дістається саме від колег. «Огляд його робіт можна зустріти на сторінках газет, що присвячені розвагам, а зовсім не в серйозних критичних розвідках» [17, с. 68]. А Н. Березнікова переконана, що, використовуючи здоровий стьоб у їх щоденних діалогах у романі «Самотній рейнджер і Тонто у кулачному бою на небеса», Алексі кепкує не з індіанців резервації Кер д'Ален, а з відсутності бажання в молоді отримати хорошу освіту й досягти справжньої мети в житті «через острах замінити «несправжні» поїздки в автомобілі, що був випущений ще в 1965 р. Символ реверсного автомобіля має застерігати нащадків корінного населення щодо малоперспективного майбутнього і спонукати до дій. Назустріч дівчатам пішк Алексі широко використовує гумор, кітч та стьоб у своїй творчості» [4, с.103].

Інший закид на адресу Алексі полягає в тому, що в його творах не піднімається питання землі, що є кардинально важливим для інших письменників та й для всієї сучасної індіанської спільноти. Натомість Алексі переймається нестерпними умовами життя на території сучасних індіанських резервацій. Життя там можна охарактеризувати трьома словами: злидні, алкоголізм, безнадія. Письменника цікавить сучасний стан індіанської культури в нестерпних умовах резерваційного гетто. Проте такий стан речей також не влаштує критиків. Так, Глорія Берд, що також виросла на резервації споканів (там само, де зростав і Алексі), обурена тим, що його роман «Резерваційний блюз», який вона називає «репрезентативним корінним романом», не зображує індіанську громаду, натомість на його сторінках зображено маргінальних із точки зору індіанського загалу персонажів, що є «культурними і соціальними аномаліями» [16, с. 49]. Проте слід зазначити, що його літературні «маргінали» покликані змінити думку осіб, що мають

далекій від резерваційного життєвий досвід, про індіанців на краще. Відокремлені від інших межами резервації, яку вони не можуть перетнути з різних причин, фактично замкнені на невеликому клаптику землі, герої однак переживають тут справжні трагедії, зазнають моральних і фізичних травм, створюють власну міфологію.

Як пояснює О. Шостак, «культурна ідентичність пояснює національну ідентичність як сукупність етнокультурних чинників, сформованих унаслідок тривалого історичного процесу, в якому ключовими чинниками виступають єдина мова, спільні традиції і релігія. Саме завдяки спільній спадщині, що становить неповторну національну культуру нації, індивіди, що вважають себе її частиною, спроможні дізнатися про своє справжнє місце в сучасності» [12, с. 194]. Насправді, на резервації, що її описує Алексі, важко знайти вияви національної культури нації, герої просто не здатні віднайти власне місце в сьогоденні. Як про це пише Вайн Делорія, «дуже реальні і людяні проблеми резервації зазвичай вважалися побічним продуктом того, що народ, що був у минулому воїном, не бажав одомашнюватися» [18, с. 91].

У житті героїв Алексі минуле присутнє як болісний спогад, що боляче ранить і не бажає відпускати ні за яку ціну. Герої весь час переживають поразку предків, прагнучи хоча б в уяві створити альтернативну реальність, у якій цієї поразки б не було. Так, у розділі «Наркотик, названий традицією» із «Самотнього рейнджера і Тонто у кулачному бою на небеса» Томас створює пісню, присвячену славетному герою індіанського опору Скаженому Коню:

«Скажений Коню, що ти зробив?
Що ти зробив, Скажений Коню?
Тобі знадобилося всього лиш чотириста років
І лише чотириста гармат
Та індіанці нарешті виграли.
Я-хей, індіанці нарешті перемогли
Скажений Коню, чи ти все ще співаєш?
Хвала твоїм старим пісням
Вони знову звучать
Бо індіанці продовжують вигравати.
Я-хей, індіанці нарешті перемогли»
[14, с. 18–19].

Історичний Скажений Кінь був підступно вбитий білими, коли він здався в полон офіцерам, що гарантували життя йому і тим, кого він приведе із собою. Відомо, що він був хейокою. «Як підкреслюють дослідники, «норовливість» є визначною рисою священних клоунів воїнських спільнот. Вони вдягаються, говорять і поведуться протилежно до норм поведінки, прийнятих у конкретному суспільстві. Хейока зазвичай був одягнутий у лахміття або носив одяг навиворіт, вони надягали теплі речі і трусилися від холоду серед літа, але бігали практично роздягненими зимою, скаржачись на спеку. Хейока їздили на клячах, часто задом наперед, так само вдягаючи і взуття. Їх мова також була сповнена протиріч – вони говорили «так», маючи на увазі «ні». Така поведінка зазвичай викликала сміх» [13, с. 499].

Томас у своїй уяві створює справедливу, з точки зору індіанця, реальність. Його пісні слухають не тільки індіанці, але й білі. «Усі білі чуваки теж прийшли послухати моїх пісень, це провозвістя індіанської мудрості, хоч і сиділи вони десь на останніх лавах театру, бо індіанці мали найкращі квитки на

мої шоу. І це зовсім не расизм. Просто індіанці цілу ніч сиділи, очікуючи коли можна буде придбати квитка» [14, с. 18]. Томас продовжує писати пісні і в наступному романі «Резерваційний блюз», проте і там він залишається вірним своїй резерваційній «маленькій батьківщині». «Томас оглянув цю невеличку країну, що він прагнув врятувати. Ця резервація була захована в куточку всесвіту» [15, с. 16].

Віктор розповідає про Скаженого Коня в розділі «Сни Скаженого коня» незнайомій жінці, на що та реагує: «Мені несканно пощастило – освічений індіанець!» На що той, кепкуючи, відповідає: «Ага. Резерваційний університет...» [14, с. 39]. Далі розмова точиться про традиції народу споканів. На репліку Віктора, що він належить до споканів, жінка відповідає: «Я мала б здогадатися. У тебе руки рибалки». Віктор відповів: «У нашій річці не залишилося лосося. Є тільки шкільний автобус і кільканадцять сотень баскетбольних м'ячів» [14, с. 39]. Шерман гірко кепкує з екологічної катастрофи, що спричинили самі індіанці, позбавивши себе традиційного життєвого укладу. Історично спокани не були воїнами і мисливцями, як, скажімо, племена прерій, живучи біля річок, вони в основному харчувалися рибою.

Висновки. Руйнування племінних цінностей, бідність, соціальна незахищеність і криза ідентичності – все це складає травматичний синдром героїв Алексі, що проживають на резервації. Проте слід визнати, що як письменник Алексі обирає протилежну стратегію (в порівнянні з більшістю письменників корінного походження) – шлях гіркої сатири, саме тому його твори можуть вбачатися як образливі для індіанців. Шерман вводить елементи поп-культури в текст власних творів із метою продемонструвати, що сучасні індіанці добре обізнані з культурою мейнстріму і не є якимсь недоречним історичним артефактом, що випадково застряг у сьогоденні.

Література:

1. Абушенко В.Л. Ідентичність. *Постмодернізм. Енциклопедія*. Минск : Интерпрессервис ; Книжний Дом, 2001. С. 297–302.
2. Балушок В.Г. Сутність етнічного й етнічні ніші (в контексті сучасних міжетнічних стосунків). *Практична філософія*. 2007. № 3. С. 153–162.
3. Березнікова Н.І. Кітчизація творчості Ш. Алексі. *Національна ідентичність в мові і культурі : зб. наук. праць*. Київ : Талком, 2018. С. 94–97.
4. Березнікова Н.І. Стьоб як метод виявлення корінної ідентичності у творчості Шермана Алексі. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук. праць*. Київ : Університет «Україна», 2018. Вип. 37. С. 100–109.
5. Висоцька Н.О. Конструювання ідентичності в полікультурному просторі як об'єкт теоретичної рефлексії. *Україна – проблеми ідентичності: людина, економіка, суспільство*. Київ : Стило, 2003. С. 21–31.
6. Гаврилів Т. Форма і фігура. Ідентичність у художньому просторі : монографія. Львів : ВНТЛ – Класика, 2009. 480 с.
7. Заковоротная М.В. Идентичность человека. Социально-философские аспекты. Ростов-на-Дону : Изд-во СКНЦВШ, 1999. URL : <http://filosof.historic.ru/books/items/f00/s00/z0000729/st007.html>.
8. Рыбаков С.Е. К вопросу о понятии «этнос»: философско-антропологический аспект. *Этнографическое обозрение*. 1998. № 6. С. 3–15.
9. Шостак О.Г. Опозиція «свій-чужий» у сприйнятті національної ідентичності корінних жителів Північної Америки. *Вісник Наці-*

онального авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія : зб. наук. праць. Вип. 1 (25). Київ : НАУ, 2017. С. 137–143.

10. Шостак О.Г. Пошук національної ідентичності у суспільній думці й літературному процесі корінних жителів Північної. *Національна ідентичність в мові і культурі : зб. наук. праць*. Київ : Талком, 2017. С. 89–100.
11. Шостак О.Г. Иронический китч как способ выявления национальной и этничности в творчестве коренных писателей Северной Америки. *Revitalizace hodnot: umeni a literature III : коллективная монография / за наук. ред. Josef Dohnal*. Brno : Tribun EU, 2017. С. 255–264.
12. Шостак О.Г. Міф як визначальна складова національної свідомості корінних народів Північної Америки. *Міф у свідомості та культурі ХХ ст. (II Мішуківські читання) : Матеріали наукової конференції*. Херсон, 13-14 жовтня 2017 р. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 193–198.
13. Шостак О.Г. Образ хейоки-священного клоуна у романі «Танцівник по траві» Сюзан Паувер. *Сучасні літературознавчі студії. Літературні виміри видовищних форм культури : зб. наук. праць*. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2017. С. 496–506.
14. Alexie, Sherman. The Lone Renger and Tonto Fistfight in Heaven. New York : Harper Collins, 1993. 240 p.
15. Alexie, Sherman. Reservation Blues. New York : Warner Books, 1995. 320 p.
16. Bird, Gloria. The exaggeration of Despair in Sherman Alexie's Reservation Blues. *Wicazo Sa Review*. 1995. Vol. 11. № 2. P. 47–52.
17. Cook-Lynn, Elizabeth. American Indian Intellectualism and the New Indian Story. *American Indian Quarterly*. 1996. Vol. 20. № 1. P. 57–79.
18. Deloria, Vine. Jr. Caster Died for Your Sins: An Indian Manifesto. Norman : University of Oklahoma Press, 1988. 296 p.
19. Peterson, Nancy J.(ed.) Conversations with Sherman Alexie. Jackson : University of Mississippi Press, 2009. 198 p.

Базова В. И. Резервация и резервационные индейцы как проявление национальной идентичности в творчестве Шермана Алексі

Аннотация. Национальная идентификация опирается на исторический опыт, обычаи и традиции, на базе которых и создается национальная картина мира, которая выступает механизмом консолидации того или иного общества, благодаря которому один этнос отличается от другого. Восприятие резервации и мировоззрение ее жителей является маркером современных американских индейцев. Творчество Шермана Алексі тесно связано с социальными практиками резервации, в рамках которой и проявляется коллективная и индивидуальная сущность коренных жителей Северной Америки.

Ключевые слова: национальная идентичность, американские индейцы, резервация, этническое самосознание, коренные жители Северной Америки.

Bazova V. Reservation and Its Indians as national identity markers in the novels by Sherman Alexie

Summary. National identification is based on historical experience, customs and traditions, on the basis of which a national picture of the world is created. Consolidating mechanism of any society marks the ethnic differences. The perception of the reservation and the worldview of its residents is a real marker of modern American Indians. The works of Sherman Alexie is closely connected with the social practices of the reservation, within which the collective and individual essence of the indigenous people of North America manifests itself.

Key words: national identity, Amerindians, reservation, ethnic identity, indigenous people of North America.